

Luminarea și Pacea eternă: problematizări privind proiectele filosofice kantiene

■ VLADIMIR-ADRIAN COSTEA

[The University of Bucharest]

Abstract

This paper aims to critically analyze the major projects of Kantian philosophy in relation to the ideal of Aufklärung and the establishment of Eternal Peace. The main objective of the research is to analyze the originality and boundaries of Kantian projects both at the level of the practical (moral) rationale and at the level of the relations of power and interests of the state actors on the international political scene. We aim to identify the boundaries of the Kantian approach in order to establish Eternal Peace, applying the logic of the power relations existing on the international political scene. The secondary objective of the research is to identify how the individual and the state are projected into Kantian philosophy.

The original aspect of this article is the decoding of Kantian critical thinking in relation to the project of Aufklärung and the establishment of Eternal Peace. The main result of the research is that the tension of reasoning applied by philosopher Immanuel Kant regarding the definition of human nature and the relationship of forces on the international political scene. Applying the practical (moral) rationale used to define the individual's inclination to get out of the minority state (by knowledge) becomes problematic at the time of the Kantian approach to justify the (political) necessity of Eternal Peace.

Keywords

Aufklärung; Eternal Peace;
Immanuel Kant; human nature;
international political scene

„Luminarea este ieșirea omului dintr-o stare de minorat, de care se face vinovat el însuși. Minoratul (Unmündigkeit) este neputința de a te servi de inteligența proprie fără a fi condus de un altul. Acest minorat constituie o vină ca atare, atunci când cauza lui nu se află într-o lipsă a inteligenței, ci în lipsa hotărârii și a curajului de a se servi de ea fără a se lăsa condus de un altul. *Sapere aude!* Îndrăznește să te servești de propria ta inteligență ! Iată deci deviza luminării. Lenea și lașitatea sunt cauzele care explică de ce o parte atât de mare a oamenilor, după ce natura i-a dezlegat de mult de sub conducere străină (*naturaliter maiorenes*), rămân totuși de bunăvoie minori întreaga lor viață; aceste cauze explică și de ce alții pot deveni atât de lesne tutori ai lor (ai oamenilor). Este așa de comod, să fii minor”.¹

1 Immanuel Kant, *Ideea critică și perspectivele filosofiei moderne*, traducere de Alexandru Boboc și Liviu Stroia (București: Paideia, 2000) 29-30.

„AUFKLÄRUNG ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Unvermögen, sich seines Verstandes ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Selbstverschuldet ist diese Unmündigkeit, wenn die Ursache derselben nicht am Mangel des Verstandes, sondern der Entschliebung und des Mutes liegt, sich seiner ohne Leitung eines andern zu bedienen. Sapere aude! Habe Mut, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen! ist also der Wahlspruch der Aufklärung“.²

„Politica spune: «*Fiți perspicaci ca șerpii*»; morala mai adaugă (ca o condiție restrictivă): «*și sinceri ca porumbeii*». Când cele două nu pot fi incluse în aceeași poruncă are loc un conflict real între politică și morală: însă când amândouă sunt într-adevăr unite, conceptul opus este absurd, iar întrețerea cu privire la aplanarea conflictului nu se mai pune ca problemă“.³

Aufklärung subliniază faptul că valoarea-ghid a mișcării politice și culturale iluministe a fost aceea a libertății, a ieșirii omului de sub orice tutelă menită să-i dicteze din afară destinul. Starea de minorat a omului e aceea în care el acceptă sau chiar tânjește după a fi condus de alții, asistat de un stat atotputernic, protejat de un „tătuc“ binevoitor și înțelept, manipulat de diverși formatori de opinie cu chipuri angelice, îndrumat de o elită intelectuală și religioasă care deține monopolul moral, devenind astfel starea în care omul se complăce în non-libertate.⁴ Cu toate acestea, Immanuel Kant atrăgea atenția că vina pentru perpetuarea acestei stări vegetale rămâne exclusiv celor care o ocupă:

„pentru luminare nu se cere însă nimic altceva decât libertate, chiar cea mai inofensivă din toate ceea ce se poate numi libertate, anume: de a face în toate privințele din rațiunea proprie un uz public“.⁵

Astfel, observația filosofului german este întemeiată, legitimă din punct de vedere filosofic, întărită de faptul că în exercițiul ei liber, gândirea filosofică își produce în mod cu totul paradoxal, atât instrumente de cunoaștere, cât și mijloace de autosuspendare.⁶

Prin urmare, orice cunoaștere, după Kant, e o judecată sau un raport între două reprezentări, din care una (predicatul) afirmă sau neagă ceva despre alta (subiectul).⁷ Cele două cazuri posibile sunt: sau predicatul este cuprins în subiect și atunci judecata îl face explicit, sau predicatul e străin și atunci judecata face relația dintre el. De aceea, teoria lui Kant este privită drept o conciliere între empirism și raționalism.⁸

---

2 Immanuel Kant, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*, german edition essay, (Königsberg in Preußen, den 30. Septemb. 1784) 481–494.

3 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă, Un proiect filosofic, Înștiințare asupra încheierii apropiate a unui tratat în vederea păcii eterne în filosofie, Încercare asupra unor considerații privind optimismul*, traducere, studiu introductiv, studiu asupra traducerii de Rodica Croitoru, ediția a II-a revăzută și adăugită (București: ALL, 2008) 103.

4 Immanuel Kant, *Ideea critică*, 29-31.

5 Immanuel Kant, *Ideea critică*, 32.

6 . Viorel Cernica, *Proiectele filosofiei kantiene* (Iași: Institutul European, 2004), 64-76, 147-164.

7 Mircea Florian, „Immanuel Kant“, în Vasile Morar și Nicolae Năstase (ed.), *Filosofie. Analize și interpretări* (Oradea: Antet, 1998) 159-196.

8 Fragmente din Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, editia a II-a, traducere de N. Bagdasar și E. Moisuc (București: Editura Științifică, 1969), apud. Alexandru Surdu, *Filosofia modernă. Orientări fundamentale* (București: Paideia, 2002) 291-340.

„Fără sensibilitate, scrie Kant, nu ne-ar fi dat nici un obiect și fără intelect n-ar fi nici unul gândit. Idei fără conținut sunt goale, intuiții fără conținut sunt oarbe”.⁹

În plus, Kant considera faptul că opiniile sunt problematice – convingeri asertorice –, în timp ce cunoașterea cuprinde numai enunțuri apodictice. De aceea, metoda folosită de Kant se numește transcendențială sau critică. Spre deosebire de termenul transcendent, care are sens metafizic și înseamnă ce depășește experiența, termenul transcendențial are sens epistemologic și vizează nu obiectele, ci cunoașterea acestora, mai precis, o cunoaștere a priori a obiectelor. În același timp, Kant a schimbat sensul platonician al ideilor definite drept modele suprasensibile¹⁰, imuabile, eterne ale lucrurilor particulare, sensibile efemere, atribuindu-le un sens epistemologic.¹¹

În schimb, pentru Platon, „lumea ideilor este reală, în timp ce lumea fizică materială care există în spațiu și în timp este aparentă. (...) Lumea sensibilă este o copie palidă a lumii ideilor, o lume de umbre și de păreri ce nu au realitate decât dacă se împărtășesc (teoria participației) din idei, eternele prototipuri ale lucrurilor”.¹²

Simultan, Platon subliniază capacitatea omului de a se „mira”¹³, de a-și pune întrebări despre cele mai izbitoare evidențe, demonstrând faptul că gândirea implică un nivel ce nu provine din experiență, dar de care depinde relația noastră cu experiența.¹⁴

Analog reflecției platoniciene, judecata carteziană „Cogito, ergo sum” stipulează faptul că, într-un mod paradoxal, cel care se îndoiește de toate lucrurile, așa cum procedau scepticii, obține totuși o certitudine, anume faptul că nu se poate îndoii de faptul că se îndoiește. Prin urmare, se poate extrage o certitudine din îndoială, care are, asemenea axiomelor din geometrie, proprietatea de a fi adevărată prin evidență, și anume, existența eului cugetător.¹⁵

În același timp, pentru Descartes, în ele însele, atât intelectul, cât și voința nu pot fi cauza erorilor noastre. Ceea ce ne face să greșim este numai proasta întrebuire a facultăților amândurora, în exercițiul lor comun. Dacă voința care e cu mult mai întinsă decât intelectul, nu înțelege să se restrângă la limitele acestuia și încearcă să ajungă chiar la lucrurile pe care nu le cunoaștem lămurit, atunci mintea noastră se rătăcește.¹⁶

„Această concluzie, scrie Descartes, gândesc, deci sunt, este prima și cea mai sigură ce se prezintă celui care își conduce gândurile în ordine”.¹⁷

---

9 Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure* (București: Editura Științifică, 1969) 92, apud. Tomiță Ciulei, *Mic tratat de gnozeologie* (Iași: Lumen, 2009) 311.

10 Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică*, traducere de George Bondor și Claudiu Tipuriță (Iași: Polirom, 1997 [1995]) 83-98.

11 Mircea Florian, „Immanuel Kant” în Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, traducere din limba franceză de Maria Michiduță (Craiova: SimArt, 2008) 88-99.

12 A se vedea Mircea Florian, *Îndrumare în filosofie* (București: Editura Științifică, 1992) 77, apud. Grigore Spermezan, *Introducere în gândirea unor mari filosofi*, ediția a II-a (București: Editura Didactică și Pedagogică, 2006) 28-34.

13 Jeanne Hersch, *Mirarea filosofică, Istoria filosofiei europene*, traducere de Drăgan Vasile (București: Humanitas, 1994 [1981]) 28-42.

14 Valentin Mureșan, *Comentariu la Republica lui Platon* (București: Metropoli, 2000) 93-99.

15 Alexandru Surdu, *Filosofia modernă*, 27-38.

16 Alexandru Surdu, *Filosofia modernă*, 39-44.

17 René Descartes, *Discurs despre metoda de a ne conduce bine rațiunea și a căuta adevărul în științe*, traducere de Daniela Rovența-Frumușani și Al. Boboc, Note, comentarii și bibliografie de Al. Boboc (București: Editura Academiei, 1990) 82, apud. Tomiță Ciulei, *Mic tratat*, 166.

Cu toate acestea, critica adusă gândirii carteziene privește contingenta lui „eu gândesc”. Acest „eu gândesc” a început cândva și el nu poate furniza nici o dovadă că va continua să existe neîntrerupt.¹⁸

„Căci, scrie Locke, în primul rând, este evident că toți copiii și idioții nu au nici cea mai mică idee sau cel mai neînsemnat gând despre ele, și această lipsă este suficientă pentru a desființa acel asentiment universal care trebuie neapărat să însoțească toate adevărurile înnăscute; deoarece mie îmi pare fi aproape o contradicție să se spună că există adevăruri întipărite în suflet de care acesta nu știe sau pe care nu le înțelege; întrucât, întipărirea, dacă înseamnă ceva, nu constă în nimic altceva decât în a face ca anumite adevăruri să fie cunoscute”.¹⁹

În acest sens, „o particularitate importantă a percepției la om este înțelesul ei. Percepând un obiect sau fenomen, îl raportăm la o anumită categorie de obiecte denumite verbal, formulăm aprecieri despre calitatea acestuia. Forma cea mai simplă de înțelegere a obiectului este recunoașterea, respectiv identificarea lui cu un obiect perceput anterior sau diferențierea dintr-o clasă de obiecte relativ asemănătoare. În acțiunea de recunoaștere un rol însemnat îl au cuvintele. Uneori simpla denumire a unui obiect poate evoca imaginile legate de el. Percepția este completată și mijlocită într-o anumită măsură și de cunoștințele dobândite din experiența anterioară”.²⁰

Spre deosebire de pledoaria pentru *Luminare*, prin intermediul proiectului filosofic intitulat *Spre pacea eternă* – publicat în anul 1795 – Kant își propune să contureze starea excepțională la care trebuie să ajungă relațiile dintre oameni și dintre state.²¹ În anii imediat următori, Immanuel Kant a definitivat ideea de maximum, abordată în două mici eseuri: „Înștiințare asupra încheierii apropiate a unui tratat în vederea păcii eterne în filosofie” (*Verkiindigung des nahen Abschlusses eines Traktats zum ewigen Frieden in der Philosophie*, 1796), respectiv „Încercare asupra unor considerații privind optimismul” (*Versuch einiger Betrachtungen libeden Optimismus*, 1799).²² În ambele eseuri identificăm evoluția ideii de perfectibilitate a lumii – „cea mai bună lume posibilă dată” –, ca rezultat al strădaniei umane.²³

Pentru înțelegerea mesajului de pace și echitate universală, este important să menționăm faptul că demersul kantian a fost inspirat de pacea de la Basel din 5 aprilie 1795, moment istoric de seamă care marchează, în viziunea lui Kant, soluționarea problemelor dintre Franța și Prusia.²⁴ Proiectul filosofic kantian al *păcii eterne* a generat un mare impact, devenind una dintre cele mai citite și mai citate lucrări din scrierile lui Immanuel Kant.²⁵ Editura lui Friedrich Nicolovius a publicat în acel an eseul lui Kant în 2.000 de exemplare, care au fost ulterior suplimentate cu încă 1.500 de exemplare, iar anul următor, editura a publicat o ediție nouă.²⁶

Cele două eseuri marchează perioada care încununează drumul spre consacrare a operele filosofului Kant, aspect care evidențiază elaborarea eseurilor politice la scurt timp după finalizarea propriului sistem filosofic reprezentat de *Critica*

18 Mircea Flonta, *Cognitio, O introducere critică în problema cunoașterii* (București: ALL, 1994) 78-86.

19 John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, vol. I (București: Editura Științifică, 1961) 19-20, apud. Tomiță Ciulei, *Mic tratat*, 217.

20 Tomiță Ciulei, *Mic tratat*, 47.

21 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 5.

22 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 5.

23 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 5.

24 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 7.

25 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 7.

26 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 7.

rațiunii pure (*Kritik der reinen Vernunft*, 1781 și 1787), *Critica rațiunii practice* (*Kritik der praktischen Vernunft*, 1788), respectiv *Critica facultății de judecată* (*Kritik der Urteilskraft*, 1790).

Scrierile politice ale filosofului Kant sunt elaborate pe fondul simpatiei acestuia față de perioada administrației lui George Washinhton (cel care a conturat cauza americană în revoluția împotriva Angliei), precum și de entuziasmului lui Kant în raport cu Revoluția Franceză.²⁷ Prin publicarea lucrării în timpul domniei lui Wilhelm al III-lea, Immanuel Kant și-a asumat un risc considerabil, fiindu-i interzis să scrie sau să predea subiecte politice după ce a fost numit iacobin.²⁸

În ceea ce privește miza demersului kantian, este important să subliniem faptul că termenul profetic de „pace eternă” este utilizat de filosof pentru prima dată în 1784 pentru a descrie domnia legii internaționale la sfârșitul tuturor războaielor.²⁹ Sursele de inspirație în privința terminologiei au fost reprezentate de lucrările abatelui de Saint-Pierre care elaborase în cadrul tratatului de diplomatie publicat în 1712 – intitulat *Proiect de tratat pentru a aduce pacea eternă în Europa* – un model de strategie politică pacifistă.³⁰ În aceeași perioadă cu Kant, Bentham pleda pentru instituirea unui tribunal suprem al justiției, pe care îl considera „o condiție indispensabilă a succesului... planului sau spre o pace universală și eternă”.³¹ Cu toate acestea, Rousseau a fost cel care l-a influențat cel mai mult pe Kant, datorită viziunii cu caracter social asupra păcii eterne.³²

Din momentul în care individul dobândește conștiința de om social, de cetățean, Rousseau consideră drept o consecință firească instituirea unei legislații prin contract, ca emanație a voinței generale. În viziunea lui Rousseau, împlinirea individului („pacea cu sine însuși”) reprezintă o garanție a păcii generale, „o consecință firească a constituirii de state ideale în întreaga lume”.³³ Perspectiva socială propusă de Rousseau contribuie la rezolvarea problemei războiului prin instaurarea unei societăți benefice, menite „să corecteze viciul de principiu al societății reale”.³⁴

În cazul lui Rousseau, proiectul de instaurare a păcii generale este sortit eșecului, deoarece se bazează pe o prezumție eronată, și anume, întoarcerea la starea naturală, de la care omul s-a îndepărtat.

Spre deosebire de Rousseau, Kant conștientizează lupta permanentă dintre dorințele individuale și legea morală, considerând că aceasta caracterizează „omul în genere și în toate timpurile”, motiv pentru care pacea este condiționată de imperativul moral kantian, și anume, necesitatea *existenței unei legi publice internaționale, care să facă parte dintr-un sistem politic internațional*.³⁵

Cu toate acestea, la o primă vedere, conceptul de „pace eternă” poate genera interpretări eronate, motiv pentru care Kant însuși a găsit de cuviință să clarifice faptul că el nu a urmărit în cadrul eseului speranța omului obișnuit de a ajunge la starea de prosperitate maximă sau la strategii de conducere a statelor.³⁶ Pentru a elimina riscul unor astfel de interpretări, Kant tranșează încă de la bun început perspectiva în care plasează problema „păcii eterne”, care vizează abilitatea datorită căreia relațiile dintre state au drept scop prevenirea apariției conflictelor și

27 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 8.

28 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 8.

29 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 8.

30 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 9.

31 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 9.

32 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 9.

33 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 9.

34 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 10.

35 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 11.

36 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 18-19.

războaielor.³⁷ În acest sens, metafora utilizată de Kant – pornind de la desenul satiric pictat pe firma hanului unui hangiu olandez – este exemplificatoare: „pacea eternă” reprezintă singura salvare de la ruina „în simbolicul cimitir al popoarelor”.³⁸

Responsabili pentru instituirea „păcii eterne” sunt politicienii de profesie, care dețin experiența în guvernarea statului. Aceștia trebuie să conceapă, în viziunea lui Kant „un model constituțional, detaliat în articole preliminare, definitive și secrete”, care să stea la temelia proiectului „păcii eterne”.³⁹

Articolele preliminare propuse de Immanuel Kant au drept obiectiv instaurarea unor tratate care să nu poată genera alt război, motiv pentru care acestea trebuie „să nu fie temporare, ci eterne, definitive, neconfundabile cu armistițiile, care nu pun capăt, ci numai suspendă ostilitățile”.⁴⁰ Urmărind acest obiectiv, tratatele trebuie să dobândească, încă de la începutul redactării acestora, o consistență interioară, fără a se depărta de scopul pentru care au fost alcătuite.⁴¹ Chiar dacă raționamentul urmărit de Kant este, la prima vedere, întemeiat pe o serie de deducții logice, eroarea filosofului constă tocmai în convingerea acestuia că dispozițiile tratatelor se pot aplica pentru o perioadă nelimitată de timp, capabile deopotrivă să anihileze orice încercare a actorilor de a produce perturbări pe scena politică internațională. Kant omite imprevizibilul și schimbările care pot surveni în contextul economic, politic sau social al statelor membre, care pot modifica în mod semnificativ situația în care statele au convenit termenii tratatelor. Mai mult, Kant nu face referire la situația în care un singur stat sau un număr de state refuză să ratifice prevederile Tratatului de pace.

Din acest punct de vedere, filosoful Immanuel Kant repetă greșeala comisă de Platon, Hobbes, Rousseau – gânditori care și-au fundamentat întregul sistem filosofic pornind de la prototipul unui model ideal. În mod concret, Kant nu își pune problema dacă elita politică globală va fi capabilă să redacteze, să negocieze și să stabilească regulile unui tratat universal valabil. Premisa de la care Kant pornește este aceea că liderii politici dispun de experiența și rațiunea necesară pentru a identifica acele prevederi care să garanteze „pacea eternă”. Deși nu afirmă în mod explicit, eroarea pe care Kant o comite constă în caracterul moral atribuit politicii și rațiunii. Cu alte cuvinte, Kant neglijează interesul actorilor politici de a-și urmări propriul interes, care poate să devină incompatibil cu interesul general specific idealului „păcii eterne”. De altfel, este important să subliniem faptul că de-a lungul timpului, istoria și conflictele politice au contrazis deseori idealul profetic schițat de filosoful Immanuel Kant.

Revenind la articolele preliminare prezentate de Kant, trecem în revistă principiul invocat de filosof potrivit căruia statele trebuie să fie independente, fiind singurele care-și hotărăsc politica internă și externă, fără a putea fi „lăsate moștenire, donate sau vândute”.⁴² Deși nu afirmă în mod explicit, Kant lasă impresia că un eventual tratat universal va determina, în mod automat, o stagnare a frontierelor deja existente. Problema principală este aceea de a identifica momentul T_0 de la care granițele statelor devin neschimbabile, fără a permite apariția unor state noi sau extinderea celor deja existente.

Paradoxul în care se plasează Kant este acela că statele se manifestă în mod independent într-o lume statică, în care dispun de dreptul de a-și stabili politica internă și externă, însă acest drept nu va determina o schimbare a raporturilor de forțe pe plan intern și extern, pentru că acestea sunt anulate de status quo-ul „păcii

37 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 18-19.

38 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 18-19.

39 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 19.

40 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 19.

41 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 19.

42 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 20.

eterne". Din această perspectivă, principala critică care îi poate fi adusă lui Kant constă în faptul că idealul proiectului instaurării „păcii eterne” reprezintă însăși imaginea „simbolicului cimitir al popoarelor”.⁴³ „Pacea eternă” le oferă statelor o independență aparentă, dar limitată prin faptul că le ucide însăși spiritul și ethosul de a se manifesta pe scena politică internațională. Anularea dinamicii în numele unui ideal contribuie, de fapt, la devalorizarea statelor.

Ținând cont de aceste critici, înțelegem mult mai bine afirmația lui Kant referitoare la „desființarea oricărui mijloc de întreținere a războiului”.⁴⁴ De vreme ce statele devin „corpuri reci” într-o lume statică, rece, de ce mai au nevoie, asemenea unor oameni să acționeze? Au libertatea de a decide politica externă, dar această libertate devine iluzorie, căci, la limită, au dreptul de a decide să nu mai facă nimic. Statele nu au voie să dețină armate regulate, pentru că astfel ar putea cădea în „ispita” de a declanșa războaie de agresiune... Prin urmare, ideea măreață și tentantă promovată de Kant devine cinică. Într-adevăr, statele nu mai sunt dispuse riscului de a „pieri” în războaie, pentru că prevederile Tratatului universal de „pace eternă” se aplică în mod egal unor state lipsite de „viață”/ statice. În mod ironic, Kant are dreptate: doar corpurile lipsite de viață sunt imbatabile în fața „morții”. Doar într-un „cimitir al popoarelor” se poate instaura proiectul unei „păci eterne”. De vreme ce nimeni nu va putea ieși din spațiul propriului „cavou”, „granițele” vor rămâne aceleași...

O altă sursă a coruperii stării de înțelegere între state este identificată de Kant în rândul datoriilor externe, care se pot transforma în condiționalități la adresa afacerilor externe ale statului îndatorat.⁴⁵ Pornind de la această afirmație, identificăm apariția a două arii de dezbatere. Pe de o parte, însăși cunoștințele economice ale filosofului Kant trebuie analizate, pentru a putea înțelege, în prima fază, poziția de pe care acesta se plasează atunci când face referire la situația economică și financiară a statelor. Pe de altă parte, problema la care Kant se referă vizează nivelul de condiționalitate al datoriilor externe al unui stat asupra afacerilor externe. Cu privire la această polemică, Kant se plasează în tabăra celor care susțin că superioritatea economică a unor state vor produce perturbări și dezechilibre sociale și politice, motiv pentru care statele mai puțin dezvoltate vor fi nevoite să se îndatoreze la statele mai bine dezvoltate pentru a reduce creșterea decalajelor de dezvoltare economică.

Pe baza acestui raționament, Kant consideră că îndatorarea reprezintă un act de necesitate, însă ea este însoțită în mod automat de o condiționalitate. Prețul este unul politic, și anume, dependența față de statul care a oferit sprijinul financiar și economic. Soluția este tot una politică: războiul, văzut ca soluție pentru ștergerea datoriei și redefinirea unor noi raporturi de dezvoltare între state. Pe baza acestui raționament, Kant constată că redefinirea permanentă de noi raporturi de dezvoltare între state va conduce la apariția de noi conflicte, motiv pentru care nu se va instaura niciodată pacea între popoare.

În schimb, vulnerabilitatea raționamentului lui Kant o identificăm atunci când filosoful iluminist oferă o interpretare negativă a coalițiilor de state care își propun să declare război unui vecin dezvoltat din punct de vedere financiar, pentru a-și apăra un interes legitim, reprezentat de evitarea falimentului care, în lipsa războiului, se înfățișează ca fiind inevitabil. În primul rând, aspectul pe care Kant îl neglijează este reprezentat de interesul legitim al statelor mai puțin dezvoltate de a accepta „înghețarea” raporturilor de dezvoltare la cel mai minim raport cu putință, în timp ce statele dezvoltate financiar vor urmări să conserve cel mai mare decalaj

43 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 20.

44 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 20.

45 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 20.

de dezvoltare cu puțință. În al doilea rând, filosoful iluminist nu ține cont de faptul că acceptarea consensului și ratificarea unui tratat global, nu va conduce la „înghețarea” raporturilor de dezvoltare, pentru că acestea reprezintă o consecință logică și imediată a unei evoluții naturale în traiectoriile de evoluție ale statelor. În al treilea rând, raportul este unul asimetric, pentru că apariția consensului avantajează în mod evident o singură tabără, cea a statelor puternic dezvoltate, care își vor conserva atât statutul de mare putere, cât și decalajul de dezvoltare față de celelalte state, în timp ce cealaltă tabără se plasează, de bunăvoie, în situația susceptibilă de a ajunge, la un moment dat, în situația de faliment. În absența posibilității de a se îndatora, de a forma coaliții și de a declanșa război, statele mai puțin dezvoltate nu mai pot spera la o redefinire a raporturilor financiare și economice.

Ținând cont de aceste critici, propunem următoarea înțelegere a articolului 4 preliminar, după cum urmează: *Afacerile externe al statelor dezvoltate (din punct de vedere economic și financiar) nu trebuie condiționate de datoriile externe ale statelor mai puțin dezvoltate.* Cu alte cuvinte, „cei mari” vor rămâne întotdeauna aceeași și vor beneficia de o poziție de superioritate față de „cei mai mici”. Iar acest raport va rămâne neschimbat, fiind garantat de prevederile tratatului care stă la baza proiectului „păcii eterne”.

Contrar obiectivelor menționate la începutul eseului, Kant construiește – poate fără să-și dea seama –, un proiect inechitabil. Atribuind din start o valență strict negativă, Immanuel Kant neglijează capacitatea războiului de a redinamiza raporturile și capacitățile statelor implicate, de a redefini decalajele de dezvoltare și de putere. Dacă în plan moral, demersul kantian este unul legitim, pentru că orice război implică în mod automat pierderi umane și financiare, în plan politic, același demers se blochează atunci când impune o schimbare a regulilor la un anumit moment de timp. În timp ce decalajele de dezvoltare s-au format și s-au dezvoltat în urma a numeroase conflicte și războaie, deci într-un context în care pacea s-a instaurat pentru perioade relativ scurte de timp, „pacea eternă” are rolul de a conserva, de fapt, poziția și raporturile dintre state.

Urmând raționamentul kantian, ne putem pune în mod legitim întrebarea dacă răspunsul oferit de Kant reprezintă, de fapt, încercarea târzie de a nu plasa întregul raționament într-o situație paradoxală: „pacea eternă” se poate instaura doar în situația în care statele se vor plasa pe poziții de egalitate (din punct de vedere politic, economic, financiar și social) și vor dispune de ritmuri egale și direcții comune de dezvoltare, însă statele și contextele sunt încă de la început diferite, existând ritmuri și decalaje diferite de dezvoltare, motiv pentru care statele direct avantajate nu vor alege să renunțe la acest avantaj în favoarea celor dezavantajați. „Pacea eternă” are nevoie de „egalitate”, iar aceasta nu se poate institui atâta timp cât statele dezvoltate nu renunță la poziția de superioritate în care se plasează în raport cu statele mai puțin dezvoltate. Probabil că filosoful iluminist a anticipat riscul asumării în mod direct a unei asemenea poziții, care s-a dovedit iluzorie și problematică de-a lungul secolului XX, atunci când nazismul și bolșevismul au încercat să reproducă forme asemănătoare ale „păcii eterne”. Spre deosebire de demersul kantian, care și-a propus să declare război însăși noțiunii de război, ideologiile care au marcat secolul XX l-au utilizat din plin, pentru a „crea” „pacea” prin distrugerea celor pe care îi considerau inamici. Un alt fel de „pace eternă” se putea institui doar după ce „cei puternici” decideau cine participă sau nu la negocierii... Demers ce îl putem asocia cu jocul de șah în care anumite piese sunt înlăturate. După ce i-ai luat adversarului toate piesele, poți proclama „pacea eternă”, pentru că toată tabla îți aparține, pentru totdeauna, de vreme ce cei care îți putea amenința pozițiile au fost scoși în afara jocului...

Vrăjit de propriul proiect al „păcii eterne”, Kant începe să redacteze articole preliminare cu un grad din ce în ce mai scăzut de aplicabilitate. Un ultim exemplu

la care facem referire se referă la îndemnarea statelor de a se comporta principal în timpul războiului, fără a face apel la ostilități reciproce: „să nu angajeze asasinii, otrăvitori, să nu violeze capitulările, să nu instige la trădare”.⁴⁶ Kant face apel la încrederea reciprocă a statelor, însă acest pariu este unul riscant, de vreme ce tentația unor state de a trăda încrederea și de a încălca prevederile „contractului social” devine din ce în ce mai mare, datorită faptului că statele respective, se vor situa, fie și pentru o anumită perioadă de timp, într-o poziție de superioritate în raport cu celelalte state.

Principala problemă a lui Kant constă în faptul că urmărește doar plasarea într-o optică morală a inamicului, pe care-l descrie „o persoană morală (doar cu interese politice diferite)”.⁴⁷ Kant nu reușește să ofere un răspuns credibil la întrebarea privind vocația inamicului de a exista și de a manifesta interese politice diferite, de vreme ce rațiunea „păcii eterne” e de a înlătura existența unor interese politice care să conducă la conflicte și războaie. În mod surprinzător, Kant tratează cu superficialitate „circumferința” intereselor politice ale inamicului, astfel încât tensiunea generată în raport cu interesele celorlalte state să nu genereze ostilități.

La finalul analizei proiectului „păcii eterne” constatăm abilitatea lui Kant de a problematiza atunci când se plasează pe planul ideilor. Principala moștenire a proiectului kantian este reprezentată de ideea universalității drepturilor și libertăților cetățenilor. Argumentația filosofului iluminist se bazează pe următoarele premise, validate de logica rațiunii teoretice, și anume: p1) Într-un stat „A”, egalitatea juridică în drepturi și libertăți a tuturor cetățenilor se poate întemeia doar prin intermediul unei legislații cu caracter unic, specifică unei constituții republicane;⁴⁸ p2) Aplicând aceeași legislație cu caracter unic prin intermediul unei constituții republicane [identică/asemănătoare] într-un alt stat „B”, se asigură egalitatea juridică în drepturi și libertăți pentru cetățenii ambelor state. Cetățenii din statul „A” sunt egali cu cetățenii din statul „B”, pentru că dispun de aceleași drepturi și libertăți. Egalitatea în drept este asigurată prin intermediul constituțiilor republicane, deci a unei legislații cu caracter unic; p3) procedeul se repetă în toate celelalte state, moment în care drepturile și libertățile dobândesc un caracter universal, instaurându-se „pacea eternă”. Observația pe care dorim să o menționăm constă în faptul că orice limitare a cel puțin a unui drept sau a unei libertăți în cel puțin într-un stat, precum și orice reticență a cel puțin a unui stat de a adopta o constituție republicană [democratică, în limbajul comun al zilelor noastre] va face cu neputință instaurarea „păcii eterne”.

Fără a avea pretenția de a epuiza întregul proiect kantian, precum și nici pretenția de a găsi răspunsuri, ci mai degrabă o problematizare pe marginea câtorva articole preliminare, prin intermediul acestei abordări la nivel micro am încercat să aducem în discuție aplicarea în practică a demersului filosofului iluminist. Concluzia simplă pe care am identificat-o o putem sintetiza după cum urmează: *leșirea din minorat presupune din partea omului efortul de a-și utiliza la maximum rațiunea pentru a se lumina, demers care nu este deloc ușor. leșirea din starea de război presupune din partea statelor să-și utilizeze la maximum vocația guvernării în interes universal, pentru a putea ajunge, împreună, la „pacea eternă”.* Ambele demersuri sunt idealuri pe care asemenea unui Sisif, omul și statul le-au urmărit și le vor urmări în continuare, chiar dacă, probabil, nu le vor atinge niciodată. Căci nu există dramă mai mare pentru om și stat decât să descopere *luminarea și pacea*

46 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 21.

47 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 21.

48 Rodica Croitoru, „Studiu introductiv” la Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 22.

eternă, dincolo de care viața, respectiv guvernarea, și-ar pierde sensul/ vocația de a exista.

articole preliminare în vederea unei păci eterne între state

1. „Niciun tratat de pace nu trebuie validat ca atare, dacă a fost încheiat sub rezerva tacită, care păstrează substanța unui viitor război”.⁴⁹
2. „Niciun stat independent (mic sau mare, aici este indiferent) nu trebuie să poală fi dobândit de către alt stat prin succesiune, schimb, vânzare sau donație”.⁵⁰
3. „Armatele regulate (miles perpetuus), cu timpul, trebuie desființate complet”.⁵¹
4. „Nu trebuie contractate datorii publice referitoare la afacerile externe ale statului”.⁵²
5. „Niciun stat nu trebuie să se amestece cu forța în constituția și conducerea altui stat”.⁵³
6. „Nu trebuie să se permită nici unui stat în timpul războiului astfel de ostilități față de altul, care să facă imposibilă încrederea reciprocă într-o pace viitoare: de acest fel sunt angajarea de asasini (percussores), otrăvitori {venefici}, violarea unei capitulări, instigarea la trădare (perduellio) pentru un stat care se află în război etc.”.⁵⁴

articolele definitive în vederea păcii eterne între state

1. „Constituția civilă a fiecărui stat trebuie să fie republican”.⁵⁵
2. „Dreptul internațional trebuie să fie întemeiat pe un federalism al statelor libere”.⁵⁶
3. „Dreptul cosmopolit trebuie să se limiteze la condițiile ospitalității universale”.⁵⁷

BIBLIOGRAFIE

1. Viorel Cernica, *Proiectele filosofiei kantiene*, Iași, Institutul European, 2004.
2. Tomiță Ciulei, *Mic tratat de gnoseologie*, Iași, Lumen, 2009.
3. Mircea Flonta, *Cognitio, O introducere critică în problema cunoașterii*, București, ALL, 1994.
4. Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică*, Traducere de George Bondor și Claudiu Tipuriță, Iași, Polirom, 1997 [1995].
5. Jeanne Hersch, *Mirarea filosofică, Istoria filosofiei europene*, traducere de Drăgan Vasile, Humanitas, București, 1994 [1981].
6. Immanuel Kant, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*, german edition essay, Königsberg in Preußen, den 30. Septemb. 1784.
7. Immanuel Kant, *Ideea critică și perspectivele filosofiei moderne*, Traducere de Alexandru BOBOC și Liviu STROIA, București, Paideia, 2000.
8. Immanuel Kant, *Spre pacea eternă, Un proiect filosofic, Înștiințare asupra încheierii apropiate a unui tratat în vederea păcii eterne în filosofie, Încercare asupra unor considerații*

49 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 63.

50 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 64.

51 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 65.

52 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 65.

53 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 66.

54 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 67.

55 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 72.

56 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 78.

57 Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, 84.

privind optimismul, traducere, studiu introductiv, studiu asupra traducerii de Rodica Croitoru, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, ALL, 2008.

9. Vasile Morar și Nicolae Năstase (ed.), *Filosofie. Analize și interpretări*, Oradea, Antet, 1998.

10. Valentin Mureșan, *Comentariu la Republica lui Platon*, București, Metropol, 2000.

11. Grigore Spermezan, *Introducere în gândirea unor mari filosofi*, ediția a II-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2006.

12. Alexandru Surdu, *Filosofia modernă. Orientări fundamentale*, București, Paideia, 2002.

13. Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, traducere din limba franceză Maria Michiduță, Craiova, SimArt, 2008.